

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Інститут підвищення кваліфікації, перепідготовки
Кафедра наукових основ управління і психології

Модернізація освітнього процесу в Інституті підвищення кваліфікації, перепідготовки

Харків
2016

Формування практичної компетенції майбутніх психологів у курсі «Психологія впливу»

Бровченко А. К.

Сьогодні, в умовах безупинного науково-технічного прогресу, люди гостро відчують надлишок інформації, її тиск і перевагу з одного боку та залежність від постійного інформаційного потоку з іншого. Як говориться, хто володіє інформацією - той володіє світом. Однак вважати володарем світу людину, що перебуває під тиском буквально лавини інформації не можна. Люди намагаються відсіяти зайве, знайти «зерно істини» - те, що дійсно для них є важливим. Але цьому перешкоджає соціально - психологічний вплив, що нав'язує нам певні стереотипи поведінки, способи дій, думки і навіть потреби. Звичайно, впливу неможливо уникнути - ми всі впливаємо один на одного, будучи членами суспільства, тому актуальність дослідження цієї проблеми безсумнівна далеко не тільки для психологів, а для всякої розумної свободної людини, яка не бажає бути безвольним інструментом в чужих руках. Ми можемо навчитися протистояти негативним впливам, відстоювати свої позиції, мислити критично.

З одного боку, особистість людини формується в соціумі й, отже, пасивно піддається впливам на неї, змінює свою поведінку згідно прийнятим у даному суспільстві нормам, ціннісним орієнтаціям, настановам, думкам і т.д., а з іншого боку - індивід сам, активно взаємодіючи із членами суспільства, впливає на них. Проблема полягає в тому, що людина, найчастіше не вміє застосовувати різні види впливу адекватно ситуації й протистояти зовнішнім впливам.

Аналізуючи практичну спрямованість курсу «Психологія впливу», треба враховувати те, що психолог перш за все впливова людина, вміння конструктивно впливати на особистість та діяльність людини, яка звернулася до нього по допомогу, є для нього професійно необхідним.

Поряд з цим треба зазначити, що у свідомості людей, які не вивчали основи управління та психологію впливу, часто існує плутанина щодо понять,

які вивчаються в названих науково-практичних напрямках. Те ж часто відбувається також і в уявленнях майбутніх психологів, які урівнюють поняття управління, влади та впливу. Вплив – найширше з названих понять і єдине, на що може спиратися в своїй роботі з особистістю психолог. Виключенням є керівництво психокорекційними групами, але і в цьому процесі головним фактором позитивних змін, що відбуваються з учасниками, є впливи психолога та інших членів групи. Психолог не обмежує свободу людини, не має влади над нею, не визначає її поведінку, а надихає, мотивує, спонукає та висвітлює позитивні можливості і навчає її підвищенню ступеня власної свободи, тобто здійснює конструктивний вплив, який ця людина вільна прийняти або відторгнути.

Вплив людей один на одного – це мистецтво, якому можна навчитися. Він може бути різним: пагубним для здоров'я й психіки людини або навпаки позитивним, добродійним, може бути реальним або прихованим, несвідомим та цілеспрямованим.

Спроби цілеспрямовано впливати на людину, групу людей і інші людські суспільності нерідко натикаються на опір останніх. У цьому випадку перед ініціатором керуючого впливу відкриваються три шляхи:

- 1) змусити виконати дію, яка є доцільною та корисною в даний час, тобто натиснути, зламати опір (відкритий вплив);
- 2) переконати в необхідності визначеної дії – також відкритий вплив, який може мати елементи прихованого, якщо доцільність дії сумнівна;
- 3) замаскувати вплив так, щоб він не викликав заперечення (прихований вплив).

Вивчення навчального курсу має забезпечити підготовку спеціалістів до практичної психологічної роботи з людьми, розуміючи особливості впливу на них та володіючи засобами конструктивного впливу, роботи з людьми, які є жертвами деструктивних маніпуляцій та психологічного насильства.

Одним з основних завдань курсу є робота з усвідомленням психологічної уразливості слухачів, навчання розпізнаванню психологічного насильства і

психотравм впливу та методам захисту від них.

Звичайно, психолог залишається людиною з усіма її сильними та слабкими сторонами і також може стати жертвою деструктивних впливів не тільки з боку суспільства, власного особистого оточення, а й у професійній діяльності з боку клієнтів та колег. Іноді у майбутніх психологів складається враження про роль, яку вони будуть грати у майбутній діяльності, як на роль «надлюдини», яка бачить оточуючих наскрізь, є вершителем людської долі, тим, хто має майже необмежену владу над людськими станами, емоціями та мотивами. Часто таке враження складається про психологів у їх спостерігаючих людей, а іноді ці уявлення є нібито викликом для тих, хто бажав би зламати стереотип непохитного, сильного, всевладного психолога. Звичайно, це уявлення є помилковим навіть щодо найталановитіших та доброзичливих і гуманних претендентів на диплом психолога. Одним з завдань в цьому випадку для них стає визначення своїх слабких місць, виявлення небезпек для самого фахівця у спілкуванні з певними категоріями клієнтів: маніпулятивними, агресивними, брехливими, немотивованими.

Кваліфікований психолог розуміє, що його реакція впливає на клієнта і навпаки - реакції клієнта впливають на нього самого. Він усвідомлює цей вплив і у взаємодії із клієнтом його спеціально виділяє, фіксуючи як свої почуття й думки, бажання й можливості, так і почуття, думки й можливості клієнта. Для некваліфікованого психолога характерна відсутність розуміння міжособистісного впливу, він схильний бачити в діях клієнта відбиття своїх прямих впливів.

У курсі ставиться задача формування, підтримки і розвитку у особистості внутрішнього локусу контролю, критичного мислення, впевненої автономної поведінки. Відбувається профілактика і захист від маніпулювання і прихованої соціально-психологічної експлуатації з боку деструктивних культур (релігійних, психотерапевтичних, педагогічних, політичних, комерційних і ін.), авторитарних особистостей, реклами, засобів масової комунікації, інших організацій; навчання методам надання допомоги потерпілим від

маніпулювання і діяльності деструктивних культів, авторитарних і антисоціальних особистостей, від маніпулювання і прихованої соціально-психологічної експлуатації в міжособистісних, ділових і інших відносинах.

У курсі надається увага усвідомленню ролі і місця маніпулятивного впливу в повсякденному житті, побутовому і діловому спілкуванні; виробленню ясної позиції по принципам і межах ефективного і конструктивного соціального впливу. Курс спрямований на навчання способам розпізнавання прихованого соціально-психологічного насильства, маніпулятивної експлуатації і їх деструктивних наслідків; оволодіння навичками правильної поведінки і мислення в ситуаціях маніпулювання і прихованої соціально-психологічної експлуатації, формування здорового, конструктивного соціально-психологічного і когнітивного захисту.

Виходячи з вищесказаного, слід зазначити, що було б дивно, якщо курс, який вивчає вплив одних людей на інших, викладався б виключно традиційними методами, без використання методів конструктивного впливу на слухачів для підвищення їх здатності засвоювати нові знання.

У процесі перепідготовки нові відомості далеко не завжди сприймаються як непорушні істини, навіть якщо вони підкріплені фактами успішного їх застосування на практиці. У виниклій ситуації життєвий досвід фахівця, що становить його професійне багатство й опору, стає бар'єром для сприйняття нового.

Традиційна психологія і педагогіка так довго підтримували уявлення про те, що доросла людина здатна до навчання в меншому ступені, ніж підліток, і що для навчання в дозрілих літах потрібно значно більша витрата енергії, що воно глибоко вкоренилося. Однак це уявлення неправильне, оскільки, опираючись на розумне використання життєвого й професійного досвіду, а також з огляду на вікові особливості того, кого навчають, можна істотно знизити витрати сил і часу на навчання. Головним інструментом підвищення ефективності навчання стають активні методи. Вони виявилися найбільш придатними саме для дорослих.

Методи, за допомогою яких майбутні психологи набувають практичної компетенції, звичайно повинні бути також практикоорієнтованими. Але в межах психології впливу все починається з інформування. Ми знаємо прислів'я: «Обізнаний - значить озброєний». Психологічний захист особистості, збереження власної цілісності від руйнівних впливів оточуючого середовища починається з обізнаності та інформованості щодо можливостей та шляхів цих впливів. Для слухачів часто стає відкриттям, що деякі знайомі і навіть стереотипні прийоми спілкування та взаємодії, які використовують оточуючі, мають деяку приховану мету, принижують, змінюють мотивацію, формують свідомість. Акцент робиться на те, що людина, яка усвідомлює все, що з нею відбувається, що саме намагаються зробити з нею певні зовнішні сили, вже не буде пасивним об'єктом чужих маніпуляцій.

Жодна з лекцій в межах курсу не проходить традиційно, тому що кожна тема зачіпає за живе, хвилює, викликає іноді тим більше питань, чим більше отримується знань. Найчастіше лекції проводяться майже повністю у формі бесіди з частими питаннями до аудиторії і розкриттям безлічі виникаючих питань з боку слухачів.

На кожному з занять, незалежно від того, лекція це або практичне заняття, відбувається обговорення спірних питань. Наприклад, це стосується обговорення принципів і правил прийнятного соціально-психологічного й ментального впливу, розмежування конструктивного й деструктивного соціального впливу, визначення ознак і критеріїв прихованого соціально-психологічного насильства й прихованої соціально-психологічної експлуатації й нанесеного ними збитку. Разом зі слухачами обговорюється дієвість реклами та пропаганди, універсальність тотального впливу на суспільну свідомість та причини вибіркової дії деяких методів. При розгляді проблеми психологічного насильства в деструктивних організаціях, слухачі згадують про випадки психологічного насильства та деструктивних маніпуляцій із власного досвіду. Проводиться бесіда по актуальності проблеми профілактики психологічного насильства в деструктивних релігійних організаціях.

В межах підготовки до наступних занять або тем, які не розкриваються в курсі повною мірою через нестачу часу, слухачам даються невеликі домашні завдання, серед яких:

1. Пропонується пригадати знайомих харизматичних лідерів: улюблених вчителів, політиків, керівників, та проаналізувати особистісні та поведінкові особливості, що підвищують їх впливовість.

2. Пропонується проаналізувати та по можливості діагностувати рівень власної навіюваності та навіюваності близьких людей, а також виявити особистісні та поведінкові особливості, що вплинули на результат.

3. Спостерігаючи за оточуючими людьми у спілкуванні, відслідкувати спроби здійснити маніпулятивні впливи, щоб отримати необхідний для себе результат.

4. Провести психологічний аналіз декількох випадків реклами на телебаченні, радіо, в транспорті та інших місцях, визначити, на кого вона розрахована, чи досягає того, на що спрямована, та пояснити причини її дієвості.

5. Пригадати та проаналізувати випадки прихованого впливу на особистість, формування у неї нової свідомості в деструктивних релігійних, комерційних, політичних та психологічних організаціях.

6. Проаналізувати власні методи самозахисту у ситуаціях негативного та прихованого впливу. По можливості провести діагностику.

До кожної з тем програми підібрані ігрові вправи, спрямовані на формування певних практичних вмінь. Вони представляють собою моделювання певних ситуацій впливу, в яких слухачі виступають в ролі впливаючої або сприймаючої вплив сторони в побутових ситуаціях, ділових та дружніх стосунках, у спілкуванні з клієнтами. Серед них:

1. Вправи та ігри розвитку впливовості: "Базар", "Вибори", "Аукціон", "Креатори", "Пропаганда та антипропаганда".

2. Вправи на визначення маніпулятивних впливів під час взаємодії – "Приховане бажання", "Прихований жарт", "Ведуча тема" та інш.

3. Вправи, спрямовані на засвоєння методів нейтралізації маніпуляцій.
4. Вправи на визначення брехні в міжособистісному спілкуванні.
5. Пророблення ситуацій роботи з маніпулятивними та агресивними клієнтами.
6. Вправи на пророблення вмінь самозахисту від психологічного насильства.
7. Моделювання та програвання ситуації контакту з членом культу, який має метою завербувати нового члена.
8. Пророблення ситуацій роботи з жертвою психологічного насильства.

Для проведення таких вправ саме під час занять не завжди вистачає часу, але це компенсується іншим методом активного навчання – застосуванням конкретних ситуацій впливу, які надаються слухачам для аналізу під час навчання та під час контролю засвоєних знань.

Метод конкретних ситуацій розвиває здатність до аналізу нерафінованих задач і вміння формулювати задачу самостійно. Зіштовхуючись із конкретним завданням, фахівець насамперед повинен визначити, чи є в ній проблема й у чому, власне, вона полягає, визначити свою позицію, з'ясувати, що варто вирішувати і чи є в цьому необхідність.

Важливо відзначити, що в конкретні ситуації, як правило, включена додаткова інформація, що, здавалося б, не ставиться прямо до розв'язуваного завдання, але вона дозволяє аналізувати запропонований матеріал як з об'єктивної, так і із суб'єктивної точки зору. Описи ситуацій містять не тільки вказівки на відносини між людьми й поведінку учасників подій, але включають і дані, зовсім не потрібні для рішення. Часто в них немає чітко сформульованого питання, і вони не тільки не мають однозначного рішення, але можуть взагалі не мати рішення в загальноприйнятому змісті слова. Інформація може бути дана не в логічній послідовності, а в тім порядку й формі, у яких вона зустрічається на практиці.

Процес вироблення рішення складає сутність методу конкретних ситуацій

і має набагато більше значення, ніж саме рішення.

Іноді у навчанні дорослих людей використовують метод інциденту. Цей прийом спрямований на подолання вікової й особистісної інерційності й вироблення адекватних способів поведінки в напружених стресових ситуаціях. Він являє собою модифікацію методу конкретних ситуацій, але істотно відрізняється від нього тим, що ситуації характеризуються несприятливими умовами для прийняття рішень: дефіцитом інформації, часу, аварійною обстановкою, тобто факторами, що приводять до дуже великої напруженості.

Як відомо, у гострій, конфліктній обстановці люди часто розгублюються, у них слабшає контроль над собою. При втраті самоконтролю люди поведуться по-різному. Але всі реакції, що можуть проявитися, підвищують їх схильність до використання стереотипних рішень, що не завжди оптимально. У багатьох підвищується сугестивність; вони готові слідувати за кожним, хто дає чіткі вказівки. Однак якщо подібні напружені ситуації вже неодноразово зустрічалися в житті людини, її реакції поступово нормалізуються. Саме тому за допомогою методу інциденту проводиться тренування для нормалізації реакцій.

Метод інциденту формує вміння оптимально розв'язувати конфліктні й екстрені ситуації. Він дає можливість фахівцеві відробити кілька стандартних стратегій поведінки, які допомагають йому в перший напружений період важкої ситуації ввійти в неї активно, конструктивно й тому з мінімальною емоційною напругою й тим самим тренує здатність подолання вікової і особистої інерційності.

Література

1. Бойко О. Д. Політичне маніпулювання / О. Д. Бойко. – К., 2010. – 432 с. Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій : навч. посіб. / [В. М. Петрик, В. В. Остроухов, О. А. Штоквиш та ін.]. – К. : Росава, 2006. – 200 с.
2. Бровченко А. К. Психологія впливу: Методичні рекомендації щодо

виконання самостійної роботи / А. К. Бровченко — Х.: ХНПУ імені Г. Сковороди. — 2013.— 50 с.

3. Зимбардо Ф. Социальное влияние / Ф. Зимбардо, М. Ляйппе – СПб.: Питер, 2000. – 448 с.

4. Москаленко В. Психологія соціального впливу / В. Москаленко – К.: Центр учбової літератури, 2007 р. – 448 с.

5. Сугестивні технології маніпулятивного впливу: навч. посіб. / [В.М.Петрик, М.М.Присяжнюк, Л.Ф.Компанцева, Є.Д.Скулиш, О.Д.Бойко, В.В.Остроухов]; за заг. ред. Є.Д.Скулиша. – 2-ге вид. – К.: ЗАТ “ВПІОЛ”, 2011. – 248 с.

Формування практичної компетентності майбутніх психологів у ході опанування курсу «Психодіагностика»

Разумна А. Г.

Сучасна соціальна практика гостро потребує компетентних спеціалістів – професіоналів. Сьогодні ми спостерігаємо посилення попиту з боку суспільства на професію психолога. Засновник психологічної служби в освіті України, В. Г. Панок наголошує, що соціально-політичні, економічні зміни останніх років обумовили лавиноподібне зростання запитів на практичне застосування психологічних знань; суспільство опинилось в ситуації, коли наукові знання про соціальні і психологічні процеси мають бути трансформовані в конкретні технології практичної роботи з людиною [12].

На вищу школу покладена велика відповідальність у професійній підготовці майбутніх спеціалістів, де акцент робиться на формуванні їхньої компетентності.

Проблему компетентнісного підходу як педагогічного феномену досліджували такі науковці, як Л. В. Долинська, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, Н. І. Пов'якель, В. А. Семиченко, Н. В. Чепелева.